

DIALEKTICKÁ JEDNOTA TEÓRIE A EMPÍRIE

ANDREJ SIRÁCKY, Ústav filozofie a sociológie SAV

Do širokej problematiky spoločnosti a myslenia, teórie a praxe, teórie a empirie zapadá aj filozofický smer pozitivizmus (neopozitivizmus¹). Každý filozofický a sociologický smer treba začleniť „do všeobecného vzťahu praxe a ľudského poznania“. (1, s. 130) Ide aj o problémy empirie (a teórie) v širokom rámci vedeckých teórií, ktoré systematizujú fakty, „akumulujú empirické poznatky a v jednoznačnom svetonázorovom zameraní prenikajú do podstaty javov, odhaľujú tendencie rozvoja a zmien danej skutočnosti tak, aby mohla byť vystihnutá budúcnosť“. (1, s. 239)

Tam, kde sa vo výskume analýza poznania izoluje od spoločenského vývoja a od svetonázoru, politiky a ideológie (to charakterizuje najmä teoretické závery výskumu v prírodných vedách), nevyhnutne nastáva „krátke spojenie“ a skresľuje sa „obraz“ objektívnej reality.

To, čo sme uviedli, platí nielen o väčšine prírodných vied, ale vzťahuje sa aj na výskum v spoločenských vedách, menej na filozofiu a viacej na sociológiu. Aj v marxistickej sociológii sa necháva viac-menej bokom všeobecná teória, aby sa jej vzťah k historickému materializmu neskomplikoval.² Preto sa v sociológii výskum sústreďuje prevažne na problémy sociálnej štruktúry a na špecifické sociologické disciplíny. Tu, najmä pokiaľ ide o použitie metód a techník, vládne neraz „čistá empiria“, hoci aj sociológ ako každý vedec, keď vstupuje do výskumu, nachádza sa „v určitej sústave teoretických poznatkov, prichádza s určitými metodologickými predpokladmi“. (1, s. 66) Vo filozofii sa opačne výskum pohybuje prevažne na teoretickej rovine, pracuje sa metódou historicko-logickej analýzy a rôzne kategórie sa používajú zväčša bez konkrétne-historickej aplikácie. Je tiež pravdou, že pri hlbšej filozofickej analýze sa naráža na ťažkosti pri používaní empirického materiálu. Ide však o to, že ani problémy ontologické a gno-

¹ Jeho podstata spočíva v tom, že sa opiera o nedialektické chápanie prírody a myslenia, že odmieta objektívnu realitu, v najlepšom prípade pripúšťa jej metafyzickú „racionalitu“. Existujú rôzne varianty pozitivizmu (spájaného často s empirizmom), ako na to poukázal už V. I. Lenin vo svojom diele *Materializmus a empiriokriticizmus*. Leninova kritika názorov Berkeleyho, Huma, Comta, Spencera, Macha a i. môže slúžiť ako základ kritiky rôznych súčasných variantov neopozitivizmu. Pri všetkých pokusoch o verifikovateľnosť, potvrditeľnosť, vyvrátenosť vedeckých poznatkov ide v podstate o ich redukciu na syntaxu, sémantiku, „logiku jazyka“, slovom o redukovanie objektívnej reality na zmyslové vnemy alebo na umelé konštrukcie odtrhnuté od reality.

² O tomto som obširne písal v *Sociológii a integrácii vied*, Bratislava 1968, s. 63—74. Porovnaj A. Sirácky, *Sociológia, teória, metódy, problémy*, Bratislava 1966, s. 15—43.

zeologické, ako ani iné typicky filozofické otázky všeobecnej teórie sa nedajú objasniť bez spojenia s materiálom. „Nie je možné objasniť vzájomné vzťahy empirie a teórie, píše E. Hahn, ak sa nebudeme pozeráť na empiriu ako na článok vedeckého poznania, ktorý spája teóriú s objektívnou realitou. Nie je možné objasniť pohyb a rozvoj teórie na základe vzájomných vzťahov s empiriou, ak nebudeme obe považovať za články komplexného zväzku medzi vedou a praxou.“ (2, s. 152)

Majúc na mysli vzťah medzi teóriou a empiriou, už na tomto mieste možno povedať, že kým výskum v oblasti filozofie (aj v historickom materializme) má viac charakter teoretický, zatiaľ v sociológii — v terajšej etape jej rozvoja — prevláda empiria, v podstate „odteoretizovaná“, s „úzko“ vymedzenými metodologickými poznatkami. Toto platí aj o nemarxistickej sociológii, kde sa síce rozvíja všeobecná teória aj v podobe tzv. nededuktívnych teórií (v podstate idealistická, pozitivistická, racionalistická), ale výskum v oblasti sociologickej praxe, „sociálne inžinierstvo“ sleduje ciele výlučne spoločensko-pragmatické a utilitaristické (v prospech monopolov, biznisu). Empirický výskum viac nadväzuje na otázky ekonomické, spoločenské a politické a menej na filozofické a etické.

V našom filozofickom výskume nie je takáto „jednostranná“ orientácia. Nejde tu o „absolutizáciu“ teórie, a to najmä preto, že — nevedomujú si to ani filozofi, ani sociológovia, ani ostatní pracovníci v spoločenských vedách — existuje organická, teoreticko-metodologická väzba medzi filozofiou a sociológiou — historický materializmus. Je pravda, že v tejto otázke existujú viaceré sporné názory, na čo som už poukázal vo svojich prácach *Sociológia a Sociológia a integrácia vied*, a to najmä vtedy, keď sa skúma vzťah oboch disciplín (filozofie a sociológie) k teórii vedeckého komunizmu.

Vzťahy medzi empiriou a teóriou sú veľmi zložité a tvoria dialektickú jednotu medzi sebou, ale ako dve stránky (aspekty) poznania aj dialektickú jednotu s ľudskou praxou. Nedá sa uprieť, že aj v novopozitívizme jestvuje toto spojenie medzi teóriou a empiriou, ale táto orientácia smeruje viac k prírodným než k spoločenským vedám. Dôsledky takejto teoreticko-empirickej analýzy dotiahnuté na spoločenskú rovinu ústia do rôznych druhov „sociálnej manipulácie“.

Návaznosť, dialektická väzba medzi spoločnosťou a myslením (vedou) smerom k prírodným vedám existuje aj v našej filozofii. V oboch disciplínach (a nielen vo filozofii a sociológii) sa orientácia — v organickej väzbe aj s prírodnými vedami — predlžuje k filozofickej antropológii, k tzv. „kultúrnej filozofii“, k otázkam etiky a k systému noriem a hodnôt. Takáto „väzba“ v nemarxistických spoločenských teóriách a v myšlienkových sústavách neexistuje. A ak sa aj dejú v tomto smere pokusy, tak zvyčajne vyústia do metafyzickej roviny racionalizácie alebo do mystifikácie reality (idealizmus, náboženstvo). Ich sociálno-politické dôsledky sa javia v obhajobe „výdobytkov“ civilizácie (ľud-

ské práva, sloboda, demokracia na rovine abstraktnej a často až mysticko-náboženskej).

Nechávam tu stranou analýzu „teórií teórií“ (rôznych modelov). Máme teórie astronomické (kozmicke), teórie fyzikálne, chemické, biologické, psychologické, spoločenské, ekonomické, pedagogické, etické, estetické atď. Základnou teóriou pre nás je *teória marxizmu-leninizmu*, v ktorej je zahrnutá aj teória revolúcie. Jej gnozeologickú podstatu tvorí materialistická teória poznania — teória odrazu. Je to „kontinuitná refaz“ striedania sa „zastaralých“ poznatkov (hypotéz), ktoré stratili svoju historicko-spoločenskú verifikovateľnosť.

V štruktúre marxisticky chápanej teórie sú obsiahnuté zákony (princípy, axiómy, hypotézy, fakty, dedukcia, metodológia, svetonázor, ideológia, sémantika). So zreteľom na empirický výskum je dôležitá vstupná operácia: generalizácia, syntéza, abstrakcia (teoreticko-metodologická výzbroj).

Existujú, pravda, rôzne, tzv. „tradičné“ modely teórie. Takáto je napríklad „antipozitivistická“ teória „kritického racionalizmu“ (Popper, Lakatos, Toulmin, Feyerabend a i.) alebo „naturalistická teória“ — „Naturallyred Epistemology“ (pokračovateľ vo výskume psycholingvistiky, žiak Carnapov a Wittgensteinov W. Van O. Quine). V týchto teóriách sa robí určitý „ústupok“ voči existencii vonkajšieho sveta. Je to však v podstate metafyzická redukcia objektu na subjekt: objekt sa identifikuje s teóriou objektu.

Vráťme sa teraz podrobne k analýze vzťahu medzi teóriou a empiriou. V tejto súvislosti treba zdôrazniť závažný metodologický poznatok: pri uvažovaní o dialektickej jednote teórie a empirie (prevažne v spoločenských vedách) musíme nevyhnutne prekročiť kompetenciu filozofie a sociológie smerom k ostatným prírodným a technickým vedám. Prístup k riešeniu tohto problému je závislý, ako som to na začiatku uviedol, od teoreticko-metodologickej prípravy vedca. Ňou je materialistická dialektika ako všeobecný teoreticko-metodologický „kľúč“ k analýze javov a procesov reality. V súlade s dialektikou (a nie v rozpore s ňou) idú aj špecifické metódy. Vcelku ich možno s dialektickou verifikáciou zahrnúť do empirickej roviny interpretácie reality. Ale aj táto rovina má svoje „odstupňované“ metódy exaktnej platnosti.³ Empíria má, prirodzene, svoje „matematické zázemie“ a s ňou je v „roz-

³ V širokom rámci empirie sa používajú rôzne analýzy: obsahová, kauzálna, funkčná, štruktúrna, ďalej metódy historická, štatistická, deskriptívna, typologická, experimentálna, komparatívna, prognostická. Všetky tieto a iné procedúry a techniky nám pomáhajú pri zbere, triedení, kódovaní a klasifikácii empirického materiálu a v hľadanií zákonitostí týchto procesov. Ak platí všeobecne v metodológii ako formálny „idealizačný“ zákon, tak v analýze konkrétnych spoločenských procesov je nevyhnutná väzba „materializácie“, lebo jedine v nej sa vystihuje dialektická jednota medzi výrobou (ekonomikou) a duchovno-ideovou sférou (materialistická dialektika).

pore“ údajne teória, ktorú „čistí empirici“ označujú ako špekulatívnu, deduktívnu, abstraktnú. Prax a rozvoj vedy svedčí však o tom, že teória je vždy viac ako „holá empiria“ a deskripcia. Tí, ktorí podceňujú význam teórie, zabúdajú na jeden základný fakt: viacstoročná skúsenosť ľudstva znamená teoreticky spracovaný „zber“ empirických údajov (faktov) vždy na vyššej a vyššej úrovni poznávania objektívnej reality.

Teoretické poznatky vždy na vyššej rovine generalizácie dospeli k „abstraktným“ matematickým pravdám. Súčasná matematika (jej symboly, abstrakcie, teorémy) predstavuje najvyšší stupeň teoretického zmocňovania sa objektívnej reality. V matematike sa na vysokej abstraktnej rovine „systemizujú všeobecné poznatky o objektívnom svete“. Všetky symboly a teorémy matematiky predstavujú reťaz logických axióm (modelov), ktoré majú zásadný i praktický význam pre riešenie zložitých vzťahov, relácií a korelácií sveta prírody, spoločnosti a myslenia. V matematickej analýze (v teórii integrálnych rovníc, v ktorých exaktnosť nadobúda svoju najvyššiu úroveň abstrakcie) sa ozrejmujú zložité závislosti medzi kvantitatívne merateľnými „vecami“ a medzi nezávisle a závisle premenlivými veličinami. Tieto metódy, napríklad matematická štatistika, majú jedinečný a nezastupiteľný význam pri spracovaní empiricky získaných údajov najmä v ekonómii a sociológii (získovanie klasifikačných znakov v súboroch, štatistické vyhodnotenie a modelovanie).

Niektoré vedy (fyzika, kybernetika, teória riadenia) sú dnes plno matematické a ostatné sú len v štádiu určitej miery matematizácie (ekonómia, sociológia, psychológia, lingvistika a i.). Existuje určitá miera matematizácie a exaktnosti v jednotlivých vedách, ale aj táto miera svedčí o tom, že teória v spoločenských (praktických) dôsledkoch znamená vždy prekročenie deskripcie a „úzkeho“ empirizmu. Vo vzťahu teórie a empirie vo vedách (a treba medzi nimi rozlišovať) sa prejavuje úsilie po exaktnosti, ale aj exaktnosť má svoje medze. To je absolútna, jednoznačná platnosť výpovedí a výrokov vo sfére symbolov a znakov. Ďalej je to rozsah, forma a použiteľnosť exaktnosti v jednotlivých vedách. A napokon je tu aj „platnosť“ týchto poznatkov, ich začlenenie do súborov a systémov skutočností. V duchu základnej dialektickej metódy majú jednotlivé vedy podľa špecifiky svojho predmetu ustaľovať „mieru“ exaktnosti. Pri tejto dialektickej väzbe a určení miery exaktnosti má ísť predovšetkým o spoločenskú užitočnosť vedy, teórie a empirie. „Spor“ medzi empiriou a teóriou rieši aj matematika v prospech preverenej teórie a v neprospech „čistej“ empirie (deskripcie).

V uvedených súvislostiach chcem zdôrazniť najmä toto: keď rozpracúvame základné kategórie filozofie a sociológie, keď ich funkciu sledujeme v danej spoločenskej a konkrétnej situácii, musíme prihliadať na nové vedecké objavy, na pokrok, na nový „obsah“ a poznatky, ktoré v posledných rokoch priniesli rôzne vedné disciplíny (prírodné, technické a spoločenské vedy). Kto sa zodpovedne zaoberá otázkami vý-

skumu, poznania, teórie, vie dobre, že aj pri použití techniky a informatiky jednotliviec túto úlohu ťažko zvládne. Môže však svoj podiel prezentovať v kolektívnom tímovom výskume.

Problémy teórie a empirie sa ani v oblasti filozofie a sociológie (ani v ostatných spoločenských vedách) nepohybujú v „uzavretom kruhu“. Už viackrát sme zdôrazňovali ideologické a svetonázorové súvislosti. Chceme ešte dodať, že v dialektickej jednote teórie, empirie a praxe je zahrnutý závažný aspekt — aspekt politický. Netreba osobitne zvyrazňovať, že ani výskum v buržoáznej filozofii a sociológii nie je samoučelný a že plní vážnu „spoločenskú objednávku“ z hľadiska potrieb a záujmov kapitalizmu. Tieto teórie (opierajúce sa o empirický materiál) zdôvodňujú a obhajujú kapitalistický systém v jeho terajšej „konzumnej“, postindustriálnej fáze — s koncepciou „sociálneho partnerstva“ a demokratického socializmu. Na pôde týchto teórií a smerov sa stretávajú problémy ľudských práv, slobôd, demokracie, morálky, ideológie — z pozícií socializmu alebo kapitalizmu, marxizmu-leninizmu alebo buržoáznych teórií a ideológií. Na teoreticko-empirickej rovine tento proces označuje reprezentant súčasnej americkej buržoáznej sociológie (tzv. „veľkej teórie“) T. Parsons ako „proces komplexnej racionalizácie systémov a ideí“. V týchto teóriách sociálne a vedecké javy a problémy sa premietajú do politickej sféry a nadobúdajú ostrý ideologický charakter (protisocialistický a protikomunistický). Táto dialektická väzba medzi spoločnosťou, ideológiou a myslením je veľmi zložitá, keď máme na mysli súčasnú medzinárodnú situáciu.

Veda ako súhrn teoretických poznatkov nikdy nemôže zostať na rovine úzkych faktov, údajov, štatistiky a kvantitatívnych ukazovateľov. Diela klasikov marxizmu-leninizmu, Marxa, Engelsa a Lenina spočívajú na analýze a syntéze obrovského množstva empirických, materiálových údajov a faktov. K. Rychtařík v citovanej knihe ukazuje na robotnícku anketu a *Kapitál* K. Marxa a na Engelsovu knihu *Postavenie robotníckej triedy v Anglicku* ako na vzorové vedecké diela, v ktorých sa empiria a teória spájajú na vysokej úrovni. To, čo K. Marx napísal o metóde svojej práce, platí pre výskum a vedeckú analýzu vôbec. Pri bádaní „musíme si dopodrobna osvojiť látku, musia sa analyzovať rôzne faktory jeho vývoja a hľadať ich vnútorné spojitosti. Len potom, keď je táto práca dokončená, môže byť náležite vylíčený skutočný pohyb.“ (3, s. 30) Kto pozorne preštuduje spisy klasikov marxizmu-leninizmu, presvedčí sa o tom, ako sa u nich popri hlavnej dialektickej, logicko-historickej metóde používali aj rôzne empirické, faktografické a štatistické metódy.

Pri ďalšej analýze vzťahov empirie a teórie vychádzame z toho, že našim východiskom je určitá „sústava teoretických poznatkov“. To musí vziať na vedomie aj empirická metóda, prevládajúca v spoločenských vedách, ako aj experiment, prevažujúci v prírodných vedách. Typickou, ale ohraničenou metódou sociológie a iných spoločenských vied je em-

píria, používaná často nekriticky a bez prihliadania na špecifickosť jednotlivých vied. Empirická metóda, zapadajúca do neopozitivismu ako systému, obsahuje určité nebezpečenstvo pre materialistickú dialektiku. Spočíva v tom, že v rámci neopozitivismu empirizmus dotiahnutý do „polohy jednotnej exaktnej vedy“ obsahuje nebezpečenstvo „fetišizmu faktov“. Idé o to, píše pokrokový sociológ C. Wright Mills (4, s. 46 an), že empirická metóda je nevyhnutná a je základom analýzy aj syntézy na vyššej úrovni. Týka sa špecifických metód, viacerých techník, ankiet, dotazníkov, rozhovorov, interview, zhromažďovania rôznych údajov získavaných metódou „výberového súboru“. Ďalej sa používa metóda pripomínajúca metódy prírodných vied: získané fakty (odpovede, informácie) sú „roztriedené a prenesené do dierkových štítkov; potom sú k nim zostavované štatistické priemery a zisťované sú korelácie medzi nimi“. V ďalšom sa získavajú „proporcie mnohých sociálnych javov“. V konečnej fáze sa na základe niekoľkonásobného triedenia zostavujú stupnice rôznych hodnôt (vertikálnych a horizontálnych). Takéto metódy nevyklúčujú — bez pevnej ideovej orientácie — ani „manipulovanie“ s údajmi.

Zastavme sa teraz pri otázke prekročenia faktografických údajov rôznych stupňov, úzkej empirie a tvorby záverov, majúcich teoretickú hodnotu. Pozitivistické spracovanie týchto faktov a údajov znamená ich redukciu na „zmyslové dáta“, čo nie je nič iné ako krajný subjektívizmus. Pozitivistickí neuznávajú „vyššiu“ rovinu poznatkov, ale len „osebe“ visiace pojmy a kategórie. Marxizmus-leninizmus vychádza z toho, že empiria patrí do okruhu praxe a prax je kritériom teórie, poznania. „Pod praxou rozumieme cez tisícročia historicky verifikovanú skúsenosť ľudí (fakty, súhrny faktov, výklady faktov, z nich vytvárané teórie, opakujúci sa takýto cyklus vždy na vyššej úrovni). Táto reťaz, historická kontinuita — sústava faktov, hypotéz, teórií — tvorí tisícročnú historickú skúsenosť — prax ľudstva.“ (5, s. 33)

V súvislosti so vzťahom empirie a teórie treba ešte uviesť určitú kategorizáciu a hierarchiu empiriou získaných faktov. Lebo, ako hovorí Lenin, „hra“ s faktami nemá nijakú cenu, ak sa jednotlivé fakty neuvádzajú do súvislosti a nerešpektujú sa pritom konkrétne historické podmienky. Lenin píše: „fakty, keď ich skúmame vcelku, v ich súvislosti, nielen, že sú „neúprosné“, ale sú aj nepochybne pravdivé. Faktíky, keď skúmame mimo celku, mimo súvislosti, keď sú vytrhnuté a náhodné, sú iba hračkou alebo i niečo horšie.“ (6, s. 253)

V širokom rámci a v súvislostiach, ako o nich písal V. I. Lenin, teória, empiria a vôbec poznanie je historicko-spoločenským výplodom ľudskej praxe. Je zrejmé, že aj empirické výskumy samy „osebe“, odtrhnuté od teórie a poznania, ohraničené na úzky súbor faktov, skresľujú a falšujú realitu. Ďalšie súvislosti znamenajú väzbu empirie nielen na teóriu, ale aj na svetonázor, ideológiu a politiku. V zložitosti týchto vzťahov teórie a empirie (praxe) je možné podať v systéme najvyššieho

teoretického poznania (vo filozofii) relatívne exaktný „obraz“ o objektívnej realite. Skutočný, takto získaný „obraz“ (model) o realite je základom nielen správnosti, pravdivosti nášho poznania o svete, ale aj východiskom pre operatívne zásahy do „behu vecí“ s ich prognostickým usmerňovaním. Takýto „obraz“ (alebo „výpoveď“) o realite a zásah do historického diania má váhu a validitu vtedy, keď prekračuje úzky rámec faktov a empirie.

Nemarxistická filozofia a sociológia — ako sociálna filozofia dejín — sa pokúša riešiť tiež „vedecky“ a exaktne problémy teórie a empirie, poznania a praxe. Ale zvyčajne „zaviazne“ preto, lebo sa neopiera o materialisticky chápanú štruktúru spoločnosti, o jej bytie a vedomie (prítom nerozlišuje „vedecké“ vedomie od vedomia falošného). Možno síce pripustiť „dofahovanie“ empiriou získaných údajov do polohy „racionality“, ale „racionalita“ bez materiálneho, spoločenského základu vedie do „slepej uličky“. Takáto „racionalita“ nenahradí na vedeckej, teoretickej a metodologickej úrovni spočívajúci výklad javov a procesov (materialistická teória dejín a materialistická dialektika).

Výskumom, ktoré „absolutizujú“ empiriu a ktoré spočívajú na bezvýhradnej dôvere izolovaných faktov a na „vedeckej validite“ zmyslových dát, možno právom vytykať, že falšujú, skresľujú sociálnu realitu a spoločenské vedomie; aj keď je tu úsilie ísť nad fakty, nijaké metódy „technicizovania, kvantifikácie“ a roztrieštené výskumy v špecializovaných oblastiach sociológie samy „osebe“ neodkryjú ani len povrch sociálnej reality. Takýto jednosmerný a mechanický prierez cez javy sa podobá stupnici hodnôt a poznatkov, ktoré „visia vo vzduchu“. Niet tu nijakej záruky ani vnútornej väzby (výroba, ekonomika, sústava riadenia a plánovania, kultúra, vedomie, ideológia, politika), a tým menej takýto „primitívny empirizmus“ umožňuje jav zachytiť v procese a vo vývoji, v pohybe a v ďalších, nielen subjektívnych, ale aj objektívnych súvislostiach (napríklad medzinárodných).

Takéto výskumy, ktoré C. Wright Mills nie celkom presvedčivo označuje ako „abstraktný empiricizmus“ (4, s. 46—66), nevedú k hlbšiemu prieniku do spoločenskej, ideovo-politickej a mravnej skutočnosti. V nich, v jednostranných empirických výskumoch sa takmer úplne zanedbáva, alebo ignoruje filozofický, teoretický, politický a ideologický aspekt každého spoločenského javu.

Vedci empirici zabúdajú na to, že vo svojej bádateľskej práci sa opierajú o filozofiu, teóriu, svetonázor a metodológiu, ale často o teóriu a filozofiu úplne primitívnu a nevedeckú (idealizmus, náboženstvo). Takíto vedci vo filozofii a sociológii (ale aj v iných spoločenských vedách) sa strachujú o svoj „status vedca“ a ich ideálom je prírodovedec a jeho exaktné metódy. Zabúdajú aj na to, že svoj predmet a jednotlivé úseky spoločenského výskumu nemôžu premietat do laboratórií. „Čistí“ empirici (4, s. 51) pohrdajú filozofiou a teóriou, ale pritom zastávajú primitívne názory a pri všetkej snahe o exaktnosť v gnozeologickej

rovine zotrúvávajú na absolutizácii zmyslovej reality. Nechápu, že zostať na tejto úrovni vedeckej analýzy znamená neprekročiť myšlienkovú sféru primitívneho človeka. Takáto filozofia zmyslov a faktov je poprením nielen „empirického syntetizmu“, ale aj akéhokoľvek vedeckého, myšlienkového pokroku.

Pri hlbšom rozboze vzťahu medzi teóriou a empiriou platí, — aj keď viem, že veci do istej miery zjednodušujem — že filozofia odtrhnutá od empirie tvoria abstraktné, špekulatívne poznatky a systémy. A sociológovia vo svojej „úzkej“ empirii bez primeranej teórie zostávajú na úrovni provinciálnych technických pracovníkov a „sociálnych inžinierov“.

Pracovníci v oblasti spoločenských, prírodných aj technických vied by nesmeli zabúdať na základné filozofické kategórie, medzi nimi najmä na vzťah všeobecného, špecifického a jednotlivého. A kategória premeniť možnosť na skutočnosť — keď sú dané objektívne podmienky — by nás vyliečila z mnohých ilúzií. Mali by sme si všetci, ktorí pracujeme vo vede, uvedomiť, že v otázke sporu medzi teóriou a empiriou, medzi filozofiou a prírodnými vedami existuje určitá hierarchia pojmov: že filozofia, teória poznania, gnozeológia je všeobecnejší pojem ako metodológia a metodika a že jednotlivé vedy podľa predmetu svojho výskumu musia túto hierarchiu rešpektovať, že z hľadiska marxizmu-leninizmu ako ucelenej teórie alebo systému javov o prírode, spoločnosti a myslení platia históriou preverené poznatky, ktoré vedecké myslenie musí brať na vedomie, že metódy všetkých vied (aj prírodných) treba podriaadiť „systému logicko-dialektických verifikácií“ (neďať sa pomýliť rôznymi verifikáciami pozitivizmu a iných filozofických smerov).

Filozofom, sociológom a vôbec spoločenským vedcom sa na jednej strane právom vytýka metodologická a metodická (z aspektu exaktnosti) „slabosť“. Na druhej strane prírodovedci (najmä biológovia a čiastočne aj psychológovia, ktorí sa hlásia k „obom“ táborom), mali by si — keď už chcú teoretizovať v okruhu filozofických problémov — viac všímať súvislosti svojej disciplíny s filozofiou, teóriou, ideológiou, politikou a morálkou. Neznamená to ani najmenej, že svoj výskum majú zamerať k nevlastnej problematike, ale že si majú uvedomiť aj ako občania socialistického štátu spoločensko-politické dôsledky svojej práce. Stačilo by tu uviesť politicko-ideologické a spoločenské dôsledky výskumov vo fyzike (štruktúra hmoty, atóm, plazma, hmota a antihmota) a v biológii (problémy genetiky, umelého „genetického“ kódu, „hranica“ medzi živou a mŕtvou hmotou a pod.).

V závere týchto úvah o vzťahu empirie a teórie sa dotkneme otázky, na ktorú som už v úvode upozornil. Ide o názor C. Wrighta Millsa a P. F. Lazarsfelda, podľa ktorých sociológia, ktorá v sebe spája teóriu a empiriu, je „metodológiou všetkých spoločenských vied“. Východiskom tohto výroku je téza o „prechode od sociálnej filozofie smerom k empi-

rickej sociológii“. To je však, ako sme v našich úvahách už videli, len jeden aspekt tejto problematiky. Pre marxizmus je jasné, že „sociálnu filozofiu“, najmä ak sa pod tým myslí historický materializmus, nemožno vybrať zo systému filozofie. Podľa môjho názoru, ktorý dôsledne hlásam už od vydania svojej *Sociológie* (1966), historický materializmus ako filozofická disciplína je teoreticko-metodologickým základom spoločenských vied (a z určitého aspektu aj vied vôbec). Nemôže ním byť všeobecná sociológia, a najmä nie empirická sociológia, ktorá spočíva na základoch historického materializmu a len v rámci tohto môže rozpracovať svoje základné kategórie. Len v tomto prípade môže marxistická sociológia plniť funkciu sociálnej analýzy, zhromažďovať aj empirické údaje a interpretovať ich v širších súvislostiach. Ak by toto sociológia (marxistická) nerobila, neprekročila by úzky rámec empirie a rôzne úskalia s tým spojené. Nevypracovala by si ani adekvátnu teóriu a nemohla by poskytovať ani teoreticko-metodologickú pomoc ostatným vedám.

Z uvedeného vyplýva, že spoločenský vedci, medzi nimi aj filozofi a sociológovia, musia sa zapodievať aj otázkami metodológie a metód, najmä tými, ktoré znamenajú prechod od filozofie (historického materializmu) k sociológii a k iným spoločenským vedám. Kategórie dialektického materializmu — v aplikácii na spoločnosť a na poznanie — poskytujú spoľahlivý základ aj pre riešenie otázok života (biosféry) a univerza (objektívnej reality).

Treba si uvedomiť, že filozofia (historický materializmus) neposkytuje okrem všeobecných kategórií primeraný základ pre riešenie špecifických metodických otázok spoločenských, prípadne aj prírodných vied. Ale na druhej strane práve preto, že prekračuje rámec empirie a predmet špecifických vied, je ideologickou a svetonázorovou „základňou“ (ak možno tak povedať) všetkých, nielen spoločenských vied. V tomto spočíva jej výsostne teoretická a „nezadateľná“ kompetencia a funkcia spoločensko-gnozeologická (voči iným vedám). Pokiaľ ide o empiriu, jedno z prvých miest patrí sociológii. Treba znova dôrazne zopakovať, že pokiaľ ide o teóriu, interpretáciu totality sveta, ideológie, svetonázoru a morálky, primát patrí filozofii. So zreteľom na „rozhraničenie sféry“ medzi filozofiou a sociológiou bolo by potrebné podrobnejšie skúmať aj špecifické problémy ďalších vied, ako sú historiografia, antropológia a niektoré prírodné vedy (ich teoretická oblasť).

Problematickým zdá sa mi byť tvrdenie C. Wright Millsa, P. Lazarsfelda, T. Parsonsa a iných sociologických teoretikov, že na základe empirických výskumov je možné vybudovať „integrované spoločenské vedy“. Takýto zámer prekračuje možnosť empirickej (nemarxistickej) sociológie a to najmä preto, že je izolovaná od teórie, gnozeológie, filozofie. Reálnu „integráciu“ predstavujú marxisticko-leninské spoločenské vedy, v ktorých sa teória spája v dialektickej jednote s empiriou a tým aj so spoločenskou praxou. V tomto spočíva aj teoretický základ vednej

politiky našej komunistickej strany. Jedine toto dialektické spojenie teórie a empírie v revolučnej praxi robotníckej triedy a komunistickej strany môže verifikovať validitu spoločenského a myšlienkového vývoja.

LITERATÚRA

1. RYCHTAŘÍK, K.: Sociologie na cestách poznání. Praha 1978.
2. HAHN, E.: Istoričeskij materializm i marksistskaja sociologija. Moskva 1971. Citované podľa 1, s. 132.
3. MARX, K.: Kapitál I. Praha 1953.
4. WRIGHT MILLS C.: Sociologická imaginace. Praha 1968.
5. SIRÁCKY, A.: Problémy a perspektívy socializmu. Bratislava 1972.
6. LENIN, V. I.: Spisy 23. Bratislava 1956.